

Katsaus

numero 2 1967

Kari Tapiola

Matti Kukkaroinen

Erkki Pennanen

**Demokratia, yritysdemokratia,
kulutusdemokratia**

**Ihmisen sitomisesta eli
negatiiviset tulevaisuuden utopiat**

Ihmisen vapauttamisesta

Vallankumouksen kilpailevat mallit

KULTTUURI - POLITIIKKA - TALOUS

KATSAUS

Toimittajat: Reijo Wilenius (päätoimittaja), Raimo Antikainen

Toimitus ja tilaukset: Helsinki 32, Laajasuontie 26 D 28, puhelin 47 66 22

Vuositilaus 6 mk.

Katsaus voidaan tilata käyttämällä Kustannusoy Katsauksen postisiirtotiliä 145421 tai postista, kirjakaupoista ja asiamiehiltä.

Kuusi numeroa vuodessa.

Yhdestoista vuosikerta.

Jokainen kirjoittaja vastaa itse kirjoituksensa sisällöstä.

DEMOKRATIA, YRITYSDEMOKRATIA, KULUTUSDEMOKRATIA

Puhekielen "demokratia" on poliittista demokratiaa: yhteiskunnan kaikkien täysivaltaisten jäsenten oikeutta osallistua itse tai edustajansa kautta enemmistöperiaatteella tehtäviin päätöksiin, jotka toimeenpannaan parlamentaarisesti. Tämän länsimaisen demokratianäkemyksen perustana on vapaus, jonka välikappaleeksi poliittinen demokratia käsitetään: uskotaan, että poliittisen demokratian kehitys merkitsee yhä useampien ihmisten vapauden lisääntymistä.

Demokratian ja vapauden suhde ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Tasa-arvoisuuden korostamisesta huolimatta länsimainen demokratia sisältää hierarkkisen yhteiskuntakuvan; demokratian riittävänä ehtona pidetään hierarkian huipun vaihdettavuutta. Ei myöskään ole selvitetty, missä määrin yhteiskunnan muitten instituutioiden luonne rajoittaa poliittisen demokratian edellytyksiä vapauden lisäämiseen.

Sekä porvarillisella että marxilaisella taholla onkin esitetty vapauden edellytykseksi poliittisen demokratian täydentäminen taloudellisella. Tällöin taloudellisella demokratialla on porvarillisessa ajattelussa tarkoitettu laissez faire -tyyppistä yrittämisen vapautta, marxilaisissa piireissä palkkatyöläisten ihmisoikeuksien avartamista. Marxilaiset ovat esittäneet, että laissez faire -talousjärjestelmässä työläisillä ei ole taloudellista vapautta, koska heillä ei ole materiaalista omaisuutta porvarillisen yrittämisen vapauden hyväksikäyttämiseen. Tällainen varhaiskapitalistinen yhteiskunta merkitsee suuren enemmistön omistamattomuutta ja samalla päätäntävällän ja ostovoiman puuttumista omistamattomalta luokalta: yrittämisen vapaus ei ole enemmistön vapautta.

Länsieurooppalainen vaatimus demokratian toteuttamisesta myös talouselämässä on enimmäkseen liikkunut kollektiivien, luokkien ja puolueiden, tasolla. Viime aikoina on alettu kohdistaa yhä enemmän huomiota yksilön ja pienkollektiivien vapauteen, minkä edellytyksenä on päädytty vaatimaan yritysdemokratian, yrityksen sisäisen tasa-arvon toteuttamista. Yritysdemokratiaa voidaan pitää synteisinä, joka kasvaa toisaalta yltiöindividualistisesta porvarillisesta ja toisaalta kollektivistisesta marxilaisesta ajattelusta. — Todettakoon, että yrityskeskeinen käsitys demokratiasta ei eurooppalaisessa ajattelussa ole tämän vuosikymmenen uutuus, vaan se on ollut punaisena lankana anarkismissa ja anarkosyndikalismissa jo toista sataa vuotta.

Tähänastisen taloudellista demokratiaa koskevan keskustelun olennaisena rajoituksena on ollut keskittyminen vain tuotanto-elämään, vaikka teollisessa palveluyhteiskunnassa kulutus on laajimpia yhteiskunnan osia koskettava taloudellisen toiminnan muoto. Onkin ilmeistä, ettei nyky-yhteiskunnassa voida puhua taloudellisesta demokratiasta sisällyttämättä tarkasteluun myös kulutuksen demokratiaa. Tämän vuoksi työryhmä on pyrkinyt hahmottamaan kulutusdemokratian peruskäsitteitä ja sen yhteyksiä demokratian muihin komponentteihin ja vapauteen.

Nykyisen kulutusideologian lähtökohtana on kuva suvereenista kuluttajasta, jolla on käytettävissään tietty ostovoima ja täydellinen vapaus sen käyttökohteiden valinnassa. Tähän suvereeniin kuluttajaan tuotanto kohdistaa mainonnan, joka pyrkii muovaamaan valintaa ohjaavia tarpeita. Mainonta perustuu tarpeiden rajattomuuteen ja suureen muovattavuuteen, jotka saavutetaan kiihottamalla ihmiset tavoittelemaan yhteiskunnallista statusta kulutusvälineiden avulla. Tämä on kilpailua suhteellisesta elintasosta. Kulutuskilpailu nähdään moraalisesti hyväksyttävänä, koska se edesauttaa työllisyyden saavuttamista.

Voisimmekin aikaisemman luokkajaon sijaan kuvitella asetettavaksi kuluttajien ja tuottajien välisen vastakohtaisuuden: mainonnan välityksellä tuottajat rajoittavat uskoteltua kulutuksenvapautta provosoimalla kuluttajien välisen statuskilpailun. Tilannetta kärjistää vielä se, että kuluttajajärjestöt toimivat mainonnan suuntaisesti eivätkä kiinnitä huomiota kuluttajasuhteiden organisoimiseen. Näin kuluttajajärjestöjen demokratia on tuottajakeskeisesti johdettua, kun taas kuluttajan vapauteen tähtäävän kulutusdemokratian on oltava kuluttajakeskeistä "demokratiaa alhaalta".

Tuottajien ja kuluttajien välinen vastakohtaisuus ei ole ratkaistavissa organisoimalla kuluttajat säännellyn ristiriidan periaatteen mukaan. Tuottajien harjoittama riisto on ankkuroitunut nykyisen kulutusideologian pohjana olevaan ihmiskuvaan, joka on otettava tarkastelun kohteeksi. Tällöin havaitaan, että kuluttajan tarpeet eivät välttämättä ole rajattomia eivätkä parantumattomasti kilpailusuhteessa muiden kuluttajien tarpeiden kanssa. Päinvastoin on olemassa monia yhteisiä tarpeita, jotka ovat täytettävissä tehokkaimmin

kuluttajien välisellä yhteistoiminnalla, mikäli kyetään eliminoimaan tuottajien provosoima elintasokilpailu ja saavuttamaan kuluttajien keskeinen solidaarius.

Ajatus massakuluttajasta manipuloituna oliona rakentuu oletta- mukselle, että kiihottaessaan kuluttajat keskinäiseen kilpailuun tuot- taja toimii kuluttajien orjuttajana. Tämä olettamus ei kuitenkaan ole välttämätön. Tärkeintä olisi tietää, mikä tekee massakuluttajan mainonnan manipuloinnille alttiiksi. Kulutusdemokraattiset vaati- mukset eivät suuntaudukaan ensi kädessä ulkoista riistäjää tai sor- tajaakaan vastaan kuten perinteellisessä marxismissa. Sensijaan etsimme selitystä kuluttajien epäsolidaariudelle kuluttajista itsestään.

Nyky-yhteiskunnan kansalainen voidaan nähdä samanaikaisesti sekä liikeyrityksen palkkatyöläisenä että massakuluttajana. Kulutus- demokraattinen ajattelumme on vain uusi näkemys yritysdemokra- tiasta ja sen toteuttamismahdollisuuksista. Yrityksen palkkarahasto voi olla lähtökohtana niin statuksesta kilpaileville tilipusseille kuin myös kulutusrahastolle, jonka käytöstä työntekijät päättävät soli- daarisesti eräänlaisen yritysparlamentin jäsenenä. Kulutusparla- mentin jäsenenä ja illusorisesta statuskilpailusta vapautuneina työn- tekijät kokevat työnsä vapautena ja osallistumisena.

Jyväskylän Yliopiston Ylioppilaskunnan Forum II: Yhteiskunnallisen työ- ryhmän raportti 30. 5. 1967.

**MAURI
SARIOLA**

Budapestin uni

Tuomari Viima ja Laura (muistattekö vielä?) matkustavat yhdessä Budapes- tiin selvittämään sotkuisen vyyhden, joka vielä auettuaankin järjestää luki- jalle tyrmäävän yllätyksen. 7,40/9,80 mk

Gummerus

**ARTO
TUOVINEN**

Tervetuloa Mos- kovaan, Bormann

Martin Bormannilla on käsissään koko maailman kohtalo ja hän esittää mie- lettömän uhkavaatimuksen sekä Idälle että Lännelle. Moskovasta häntä metsäs- tämään lähetetään jo tuntemamme huip- puagentti Boris Stolitsky. 7,40/9,80 mk

Gummerus

IHMISEN SITOMISESTA

eli negatiiviset tulevaisuuden utopiat

Aldous Huxley: Uljas uusi maailma, 1932.

George Orwell: 1984, 1949.

Jevgeni Zamjatin: Me, 1924.

Ray Bradbury: Fahrenheit 451, 1953.

K a r i T a p i o l a

Aldous Huxley kirjoitti toisen maailmansodan jälkeen uuden esipuheen vuonna 1932 ilmestyneeseen romaniinsa "Uljas uusi maailma". Hän katsoi, että kaikki valtiot ovat kehittymässä totalitarismiin, josta vain voimien hajakeskitys auttaa pääsemään pois. Uuden totalitaarisuuden ei tarvitse muistuttaa telotusryhmä- ja johtoklikkivaltaa. Sopeutuvien orjien valtio voidaan saavuttaa myös hyvinvointiteitse. Taloudellinen turvallisuus vähentää tyytymättömyyttä. Kasvatus ja kehittynyt suggestiotekniikka kouluttavat ihmiset pienestä pitäen valtion tarkoitukseen. Säännöstelty seksuaalinen vapaus täydentää olosuhteet, joiden yläpuolella johtaja tai johtoporras saa toimia esteettömästi.

Huxley sijoitti alun pitäen utopiamaailmansa suhteellisen kauas tulevaisuuteen. Hän totesi kuitenkin vuonna 1946, että vaara on lähempänä kuin hän oli uskonutkaan. Mm. atomivoiman käyttöön otto oli muuttanut maailmankuvaa: Huxley odotti taloudellisia ja yhteiskunnallisia muutoksia, joiden laajuus ja nopeus on arvaamattoman suuri.

"Uljas uusi maailma" on näennäisen lempeä hyvinvointivaltion vääristymä. Intellektuellille se on säännöstelyineen ja suggestioineen helvetti, eikä yksin intellektuellille, vaan myös luonnonsuojelualueelta tulleen "villi-ihmiselle", joka lähinnä muistuttaa meidän aikaamme tavallista ihmistä. "Villi" ei kykene elämään huumausaineilla mukautettujen ja psyykkisesti yksilöllisyytensä lähes kokonaan menettäneiden ihmisten keskellä.

Puhuessaan atomivoiman käytöstä Huxley totesi, että hän ei odota sodatonta aikaa vaan pikemminkin rajoitettujen sotien kautta. Sotien kohoaminen yhä keskeisemmäksi tekijäksi on ilmeistä nykyhetken kansainvälisessä politiikassa. Kehittyneet viestivälineet ovat tuoneet oman panoksensa: nopea tiedonvälitys vähentää etäisyyden tunnetta samalla tavoin kuin tieto mannertenvälisistä ohjuksista. Brittitosialisti George Orwell teki alituisen sodan oman utopiansa "1984" erääksi keskeiseksi piirteeksi — ketä vastaan, sillä ei niinkään ollut väliä. "Isoveljen" johtamassa valtioyksilössä mukauttamiskeinona on pelko, joka on osa sodan synnyttämää prosessia. Tämän prosessin Erich Fromm on Orwellia tutkiessaan eritellyt seuraavasti: 1. Teollisuus ja kauppa tukevat sotia, koska varustelulla on taloudellista merkitystä. (Vietnamin rauhanhuhut aiheuttivat tammikuussa 1967 häiriöitä jopa Tokion pörssissä.) 2. Yhteiskunta elää jatkuvasti varuillaan ja peloissaan (ja turtuu). 3. Poliittinen johto samastuu sotilaallisen johdon kanssa. 4. Totuuden käsite on alistettava sotaa käyvän tai sotaan valmistautuvan valtion etujen mukaisesti. Apua viimeksi mainittuun on "yleisestä mielipiteestä": lanseerataan käsitys ja kysytään, miten se voi olla väärä, jos jokainen sanoo sen pitävän paikkansa. Kansan ryhmittäminen kysyy laajamittaista "demokraattista sentralismia".

Uutispimennys on mahdollisuutena pelottava. Sen käyttö on (etenkin sotivalle tai sotaan valmistuvalle) totalitaariselle valtiolle liian houkutteleva. Orwell on tätäkin perusteellisempi: sen lisäksi että "1984:n" sanomalehtien vanhoja numeroita jatkuvasti uudistetaan, hän luo uuden kielen, jonka soveltamisen jälkeen on mahdotonta edes ajatella mitään, mikä vahingoittaisi monoliittista valtioyksikköä. Esimerkkejä on ajassamme: esim. käsite "demokratia" merkitsee idässä eri asiaa kuin lännessä, etelässä toista kuin pohjoisessa.

Ray Bradbury tasoltaan Huxleytä ja Orwellia heikompi "Fahrenheit 451" on erittely eräästä totalitaarisen valtion yksittäispiirteestä: kirjojen tuhoamisesta. Tulenkestävien talojen keksimisen jälkeen palomiehet on siirretty tuhoamaan kirjoja. Kirjojen polttamisella on vanha perinne kautta historian. Kirjaroviot olivat muuan uuden ajan alun merkki Euroopassa. Kiinalaiset pitivät keisari Shi Huangtingin kaikista teoista pahimpana vuonna 213 j.Kr. tapahtunutta kirjojen polttamista. Nykyään väittely kirjallisuuden sensuurista liikkuu seksuaalitematiikan vaiheilla — mutta säädyttömyysnormien pohjalta on mm. Yhdysvalloissa kielletty poliittisia kirjoitelmia.

Kirjat vieraannuttavat, kuten palomies Montagin esimies koettaa todistella, ihmisen todellisuudesta. Kun valtio on ratkaissut — omalla tavallaan — ihmisen onnellisuuden probleemin ja säännötellyt hänen olemassaolonsa puitteet, kirja on vaarallinen: se luo olemattomia maailmoja, joista kapinoitsijat saattavat ryhtyä kehittämään realiteetteja. Köstlerin "Pimeys keskellä päivää"-teoksen Ivanov toteaa kuulusteltavalle Rubashoville: "Kirjan (Rikos ja rangaistus) jokainen kappale olisi poltettava... Jos meidän olisi

oltava sitä mieltä, että yksilö on pyhä ja loukkaamaton... sen mukaan pataljoonan komentaja ei saisi uhrata partiota rykmentin pelastamiseksi.”

Bradburyä kiehtovat tekniset laitteet — mekaaninen valtion vihollisia etsivä koira tai korvaan sijoitettu radiopuhelin — niin paljon, että hän irtautuu niistä vasta romaaninsa lopussa. Viimeisillä sivuilla hän kajoaa ihmisen osallisuutta ja merkitystä sivuvaan aiheeseen, kun Granger-niminen mies kertoo entiselle palomies Montagille isoisästään: ”Aina hänellä oli kädet täynnä puuhaa. Ja kun hän kuoli, tajusin äkkiä, etten itkenyt hänen itsensä vaan hänen tekonsa vuoksi. Itkin, koska hän ei enää ikimaailmassa tekisi niitä.” — ”Fahrenheit 451” on tyykinsä puolesta hennohko; suomenkielinen käännös ei liioin ole hyvä. Monessa suhteessa Ray Bradbury on lähempänä Pelle Pelotonta kuin Aldous Huxleytä.

Jokaisessa ”negatiivisessa utopiassa” on vallankumouksen tai valansiirron kautta kehitys kulkenut totalitaarisuuteen. Huxley jaoteli vuonna 1946 vallankumoukset kolmenasteisiksi. Robespierre hengenheimolaisineen saavutti pinnallisimman: poliittisen. Taloudellinen vallankumous on seuraava aste. Kolmas aste (josta Huxley mainitsee esimerkkinä de Saden) on ihmismielen vallankumous, ihmisten mukauttaminen. Totalitaarinen valtio tarvitsee tämän asteen saadakseen kansan omien lippujensa alle. Esimerkkejä on omassa ajassamme: Mao Tse-tungin uuden ihmisen synnyttämisyhkimykset Kiinassa.

Säännöstelty seksuaalinen vapaus pitää ihmiset kurissa. Huxleyn ”Uljaassa uudessa maailmassa” tässä on menty pisimmälle. Luonnonsuojelualueelta tuleva villi-ihminen pakenee huoneesta, kun hänet yritetään houkutella yhdyntään. Venäläisen Jevgeni Zamjatinin 1920-luvulla ilmestyneessä romaanissa ”Me” seksuaalielämä on säännöstelty — niin kuin muukin elämä — tuntitaulukoiden mukaisesti, sen täsmentää erityinen Lex Sexualis. Synkin kuva on Orwellilla, jonka televisioruutujen valvovan silmän alla elävät ihmiset ovat kehittyneet yhteiskunnaksi, jossa lopulta sukupuoli-yhdyntä on poliittinen protesti.

Zamjatinin ratkaisu on matemaattinen: ihmiset elävät taulukoiden mukaan (Zamjatinin ajanlasku on Taulukoiden jälkeen, Huxleyn taas Fordin jälkeen). Ihmisistä ei enää puhuta ihmisinä, he ovat numeroita. Sosiologisessa tutkimuksessaan ”Understanding Media: The Extensions of Man” amerikkalainen Marshall McLuhan esittää numerot joukkojen profiilina. ”Joukkoon kuulumisen synnyttämä mielihyvä on samanlainen, jonka tuntee nähdessään suuren määrän numeroita tai suuria numeroita.” Nimien korvaaminen numeroilla on loogista ja yhdistävää: Zamjatinin ihminen on enää vain osa kokonaisuutta.

Keskushenkilö, numero D-503, ajautuu identiteettikriisiin rakastuttuaan vallankumoukselliseen I-330:een (vallankumouksen muuan perustelu: maailman on elettävä vaihtelujen kautta; lämpötilan vaihtelut ovat elämän edellytyksiä). Siihen asti ainoa sijamuoto on ollut

"me", nyt D-503 havaitsee, että on olemassa "minä", jonka vasta-kohta on "he". Hän muistelee, että kristityt — "heidän maailmansa epätäydelliset edeltäjät" — ymmärsivät tämän dualismin: me on peräisin ns. jumalalta, minä taas paholaiselta. Vallankumous epäonnistuu, identiteettikriisiin sairastuneet parannetaan leikkauksella, joka poistaa sekä mielikuvituksen että sielun. Vastustajat teloitetaan: "järjen on voitettava".

"Me" korreloi voimakkaasti sekä Huxleyn että Orwellin teoksiin. Orwellin ihmisiä valvoo televisioruutu: Zamjatinin numerot asuvat lasisissa taloissa. Huxleyn ihmisiä opetetaan suggestion avulla. Zamjatinin numeroille toistetaan heidän velvollisuuksiaan: "Öisin kaikkien numeroiden on nukuttava... kaikkien numeroiden velvollisuus on nukkua..." Sielun poisleikkaamista voi verrata Orwellin prosessiin, jossa lopullisesti kuolehdetaan muut tunteet paitsi rakkaus valtiota johtavaa Isoveljeä kohtaan.

Thomas Moren jälkeen ovat lukemattomat kirjailijat maallanneet utopioita: teknis-psyyskisiä uusia maailmoja, joissa vallitsevan hetken sekaannus on ratkennut tehokkaaseen joskaan ei aina harmoniseen kokonaisuuteen. Utopioihin liittyi myönteinen vivahte: uljas uusi maailma, kunnes miehet kuten Zamjatin, Huxley ja Orwell esittivät tulevaisuuden sellaisena, miksi se nykyisen kehityksen jatkuessa muodostuisi. Näistä "negatiivisista utopioista" on tullut totalitaarisia valtioita, joissa ei ole tilaa yksilöille: valtiot ovat koneistoja, niiden ihmiset koneen osia.

Tekniset yksityiskohdat ovat kiehtovia niin Zamjatinilla, Huxleyllä kuin Orwellilläkin. Bradburyllä ne ovat joskus itsetarkoituksellisia. Mutta Orwellin televisioruutu sellaisenaan ei ole ratkaiseva kontrolliväline vaan se, miten sitä käytetään. Mikrofonien ja salakuuntelun pelko on leimautunut meidän aikaamme suurpolitiikkaan. Yhdysvalloissa on käyty "korkean tason" oikeudenkäyntejä salakuuntelusta. Huolestuttavinta on mentaliteetti — pelko. Tikari viitan poimuissa tai mikrofoni kukkaruukussa. Valtion valvova silmä kaikkialla. Yhteiskunta ei ole enää turvallinen, se on vain valtion kannalta turvallinen.

Erich Fromm on luokitellut henkisen kehityksen teknisen kehityksen rinnalla seuraavan kaltaiseksi: 1. Kehityksen alkaessa uudella ajalla ihminen oli täynnä toivoa, uskoa ja luottamusta. 2. Kun toiveet ovat teknisesti toteutettavissa (kun esim. koko maapalloa yhtenä yksikkönä tarkasteltaessa nälänhätä ei missään olisi todellisten resurssien puolesta välttämätöntä), niin nyt 3. ihminen alkaa menettää uskoaan.

Orwell on joskus ymmärretty lähinnä stalinistisen totalitaarisuuden kriitikoksi. Zamjatin eli 20-luvun Neuvostoliitossa, josta hän monien hämmästyksensä pääsi muuttamaan pois. Lännessä negatiivisten utopioiden lukijoiden pahimpia perspektiiviharhoja on ollut kykenemättömyys huomata, että nämä kirjalliset varoitukset koskevat myös heitä.

”Aave kummittelee Euroopassa — kommunismin aave.” Näin alkaa Marxin ja Engelsin yhdessä laatima Manifesti. Tämä lause tuo mieleen monenlaisia, ristiriitaisiakin ajatuksia. Viimeisen sadan vuoden aikana Euroopassa on liikkunut kirjava valikoima aaveita, joskin huomattavimmat niistä lienevät olleet kommunistisia. Nykyään ne liikehtivät jo kaikissa maanosissa. — Mutta ihmeet eivät pääty tähän. Kommunistisen liikkeen sisällä kummittelee myös. Tämän päivän maailma muistuttaa yksinkertaisesti kummitustaloa.

*Vapaus
omistuskysymyksenä*

Marx halusi elämäntyöllään osoittaa tien, jota kulkien ihmiskunta vapautuu aaveistaan, tulee vapaaksi. Yksityisomistus, erityisesti pääomaan nähden, merkitsee ihmisen historiallista orjuutta. Aivan näin yksinkertainen ei kunnon kommunistien suhtautuminen omaisuuteen tosin ole. Ihmiskunnan alkutilassa vallitsi yhteisomistus. Yksityisomistus ja kulttuuri alkavat kehityksensä samanaikaisesti. Yksityisomistuksen syntymisen täytyi merkitä vapautumista jostakin. Mutta samalla se merkitsi myös sitoutumista johonkin, uutta kahletta: syntyi luokkajako, jako omistaviin ja ei-omistaviin, jollaista alkuyhteiskunnassa ei ollut. Aluksi ei ollut orjia eikä herroja, mutta ihminen oli luonnon armoilla, sen orja. Nyt hän asteittain vapautuu luonnontilastaan, tehdessään työtä. Työn hedelmien omistaminen luo kuitenkin perustan uudelle orjuudelle, sosiaaliselle tai luokka-orjuudelle. Kulloisenkin orjaluokan yritykset vapautua sorrosta merkitsevät sekä tuotantovoiman vapautumista ja kasvua että omistussuhteiden muuttumista. Lopullisesti ihminen, hänen tuotantovoimansa, vapautuu luokkariidan kahleista vasta kun lakkautetaan pääoman yksityisomistus. Tällä kommunistit ymmärtävät yhteisomistuksen pystyttämistä. Ratkaisevaa osaa ihmisen vapauttamisessa tulevat näyttelemään proletaarit, joissa ihmisen orjuus pelkistyy mutta samalla myös tiedostuu.

Tällainen on Marxin käsitys vapaudesta. Samalla kun myönnän sen erittäin syvälliseksi käsitykseksi, kieltäydyn siihen kuitenkaan yhtymästä. Suhtaudun siihen dialektisesti. Osoittautuu, että porvarismi ei olekaan viimeinen orjajärjestelmä eikä varhaisproletaari viimeinen orjuuden pelkistymä; kypsä proletaari, oli hän läpikäynyt vallankumouksen tai ei, tarjoaakin Marxista poikkeavan selityksen orjuuden luonteesta. Porvarillinen yksityisomistus ei ole lajin viimeinen edustaja, vaan sitä seuraa proletaarinen yksityisomistus, ja se myös osaa kummittelemisen taidon. Proletaarisella yksityis-

omistuksella ymmärrän palkansaajien, kuluttajien ostovoimaa. Marx oletti proletarit niin köyhiksi, että heidän ostovoimansa enimmäkseen loistaa poissaolollaan. Jokainen kuitenkin tietää, että nykypäivän hyvinvointikuluttajaa luonnehtii kasvava ostovoima. Huomiomme keskipisteeseen pyrkii siis nyt tuotantovoimien asemesta "kulutusvoima". Mutta se henkilöryhmä, jonka näemme orjuuden pelkistymänä, on meillä kuten Marxillakin proletariaatti. Painopisteen siirtäminen tuotannosta kulutukseen pyrkii kuitenkin kumoamaan kommunistisen käsityksen, jonka mukaan ihmisen lopullinen vapaus on luonteeltaan omistuskysymys. Orjuus saattaa ilmetä omistuskiistoina, mutta oire ei silti ole vielä sairaus.

Millainen sitten on luonteeltaan proletaarinen orjuus?

*Proletaarinen
orjuus*

Puhe proletarisesta orjuudesta saattaa tuoda lukijan mieleen Marxin kuvauksen työläisestä, joka huokaa tai kiristelee hampaitaan kapitalistisen riiston kynsissä. Tarkoituksemme ei ole vähätellä tätä ilmiötä, mutta sen nimeksi sopii paremmin porvarillinen orjuus. Nyt tarkkailemme proletariaa, joka kaiken aikaa vaurastuu ja samalla kiipeää kohti poliittisen vallan huippua. Ymmärtääksemme hänen tilaansa tarkastelemme ensin laajempia puitteita, lähtien liikkeelle ihmisen esihistoriasta.

Patriarkaalinen perhe ja yksityisomistus näyttävät syntyneen samanaikaisesti. Vielä varhaisempi yhteisömuoto, kuten Bachofen, Morgan ja vihdoin Marx ja Engels totesivat, oli paitsi yhteisomistuksellinen myös äitikeskeinen. Vallitsi äidinoikeus. "Kommunismi" vallitsi sekä sukupuoli- että omistussuhteiden alalla. Ihmisyhteisö muistutti erehdyttävästi laumaa. Lieneekö lauma-ihmisellä ollut omistamisen käsitettäkään. Joka tapauksessa omaisuus käsite näyttää kiteytyneen ja kehittyneen samanaikaisesti kuin perhesuhteissa tapahtui muutoksia. Ei ole sanottu, että omaisuuden lisääntyminen sellaisenaan mullisti perhesuhteet, niinkuin kommunistit väittävät. Ehkäpä perhesuhteiden differentoituminen horjutti suvun yhteishenkeä, ja eripuraisuuden hedelmänä syntyivät erilliset taloudet. Omituista on havaita, että yksityisomistuksen kiteytyminen samalla merkitsi äidinoikeuden väistymistä isänoikeuden tieltä. Syntyi patriarkaalinen perhe. Perheenpää omisti perheeseen lukeutuvat ihmiset niinkuin hän omisti karjansa tai hopeansa.

Meidän aikamme tasa-arvopäätös pyrkii nostattamaan kysymyksen: miksi yksityisomistus ei voinut syntyä ja kehittyä ihmisten, eritoten miehen ja naisen, välisen tasa-arvon vallitessa? Ja miksi juuri miehen piti tulla perheenpääksi? Näitä kysymyksiä meidän ei kannata esittää ammuin kuolleille esi-isillemme, mutta voimme kohdistaa ne omaan aikaamme. Meidän erillisperheemme on kehittynyt patriarkaalisesta perheestä. Yksityisomistus on yhä vallalla, joskaan ei suoranaisesti enää henkilöihin nähden. Ja mies on yhä perheenpää. Jotta miehen ja naisen välinen tasa-arvo voisi toteutua, millä tavalla nykyisen yksityisomistuksen pitäisi muuttua, ollakseen tasa-arvoa

edistävänä eikä sitä jarruttavana voimana? Kommunistit ehdottavat pääoman yhteiskunnallista omistusta ratkaisuksi tähänkin pulmaan, mutta osoittautuu, että heidän aseensa eivät siihen pysty.

Ymmärtääksemme marxismin riittämättömyyden, kun on kyse naisen vapaudesta, meidän on syytä tarkastella, millä tavalla äiti-keskeinen sukulaitos hajaantui. Seuraamme tässä kriittisesti Engelsing teosta "Perheen, yksityisomistuksen ja valtion alkuperä". Engels sanoo:

"Sukulaitos oli aikansa elänyt. Sen oli särkenyt työnjako sekä sen seurauksena yhteiskunnan jakautuminen luokkiin. Sukulaitoksen tilalle tuli valtio."

Viimeinen lause jättää jotakin tärkeätä mainitsematta. Sukulaitoksen aikana ei ollut erillistä valtiota eikä perhettä, vaan se korvasi molemmat. Mainitun lauseen tilalle asetammekin seuraavan ilmaisun.

Äidinoikeudellisen sukulaitoksen tilalle tuli toisaalta paternalistinen valtio ja toisaalta paternalistinen perhe.

Yksityisomistuksen syntymiseen liittyy siis kahden vastakkaisen sfäärin muotoutuminen, julkisen ja intiimin. Mikäli Marx on oikeassa, valtiossa ja yhteiskunnassa määrää taloudellinen intressi. Mikäli taas Freud on oikeassa, intiimissä piirissä määrää sukupuoli-vietti, joskin yhteiskunta kuuluu asettaneen sille "estoja". Valtiolle ja aikamme yksittäisperheelle on yhteistä niiden paternalismi. Marxille ja Freudille taas on yhteistä tämän paternalismin vajavainen tiedostaminen. Freud selittää neuroosin Oidipus-kompleksin ja estojen avulla, oivaltamatta, miten tyypillisiä paternalismin aineksia ne molemmat, ja sitä myöten myös neuroosi ovat. Hän sentään oivaltaa perheen keskeisen merkityksen, kun taas Marx operoi kokonaan yläilmoissa, valtion ja yhteiskunnan parissa. Perheelle Marx ei anna filosofista tehtävää tai merkitystä, vaan hän väittää ihmisen perusongelmien ratkaisun tapahtuvan politiikan ja talouselämän piirissä.

Seuratkaamme miten Engels ymmärtää valtion (sekä yhteiskunnan) ja perheen suhteellisen merkityksen. Mainitussa kirjassaan hän sanoo:

"Muinaisessa kommunistisessa taloudessa... naisille uskottu koti t a l o u d e n hoito oli yhteiskunnallisesti yhtä tarpeellinen elinkeino kuin miesten ravintoainehankinnat. Patriarkaalisin perheen ja sitäkin enemmän erillisen yksiavioisen perheen muodostuessa asianlaita muuttui. Kotitalouden hoito kadotti yhteiskunnallisen luonteensa. Se ei enää koskenut yhteiskuntaa. Se muodostui yksityisluontoiseksi palvelukseksi... Nykyaikainen yksityisperhe perustuu naisen avoimeen tai peitettyyn koti-orjuuteen."

Engels antaa tässä varsin totuudenmukaisen kuvan siitä, millainen perheen asema yhä vieläkin on. Mutta mitä kommunistit yrittävät tehdä tämän vinosuuntauksen korjaamiseksi? Eivät mitään. Päinvastoin, he tekevät voitavansa viedäkseen perheeltä sen vähäisenkin merkityksen, mikä sillä tähän saakka on ollut. Se tapahtuu universalisoimalla taloudellis-poliittinen sfääri ja proletarisoimalla nainen, siten kieltämällä sukupuolen ontologinen merkitys.

Engelsille historiallinen perhe ei ole mikään intiimi piiri, sukupuolikysymyksen piilopirtti, vaan vain kotitaloutta. Mitä taas tulee kommunistiseen alkuyhteiskuntaan, on väärin kutsua naisten perustehtäviä kotitaloudeksi kuten Engels yllä tekee, koska talous ja sukupuolikysymys eivät olleet vielä keskenään differentioituneet. Yhtä väärin on myöhemmässä miesjohtoisessa perheessä nähdä kotitalous naisten perustehtävänä tai -merkityksenä: nythän talous ja sukupuolikysymys kulkevat erillään, mutta talouden piiri on julkinen, ei-intiimi piiri. Paternalistisessa kodissa talous on siis epäolennaista, ja sukupuolikysymys olennaista. Historiallisen perheen syrjitty asema ei ilmene siinä, kuten Engels luulee, että kotitalous on kadottanut yhteiskunnallisen luonteensa, vaan siinä, että talous valloittaa perheenkin. Tässä suhteessa teollisuustalous, lakkauttaessaan perheen tuotannollisen funktion, merkitsee tervetullutta käsitteiden selkiintymistä. Mutta naisen vetäminen tuotantoprosessiin ei vielä merkitse naisen vapautta, vaan vasta naisen ja miehen tasavertaistuvaa orjuutta.

On muistettava, että taloudellisen prinssiipin muotoutuminen sukulaitoksen hajaantuessa merkitsee miehen "voittoa" naisesta, paternalismia. Voimme kuvata koko yhteiskunnan yli-perheenä, jossa valtio edustaa yli-perheen abstrahoitunutta perheenpäättä, talouselämä taas famulusta eli valtion kotiorjien joukkoa. Eräänä orjaysikkönä on myös yksittäisperhe. Sen on määrä suorittaa yliperheelle eräs tärkeäksi katsottu erityispalvelus, nimittäin huolehtia syntyvyydestä. Selvää on, että yksittäisperheelläkin on päänsä ja tällaisena toimii mies. Yhtä selvää pitäisi olla, että kodinhengittärenä nainen on kaksinkertaisesti miehen orja. Oikeastaan kaksi on liian pieni luku, sillä yksittäisperhe on talouselämän alainen ja tämä edelleen valtion alainen. Teollisuudessa paternalismia ilmenee myös, joskus aivan konkreettisesti jonkun *captain of industry* n hahmossa, yleisimmin taas abstrahoituneena, rahanvaltana. Vaihtaessaan kotiorjuuden ansiotyöhön nainen ei pääse pakenemaan rahanvaltaa, vaan paetessaan sutta joutuu karhun kitaan.

*Proletarisoitu
nainen*

Kommunistit, kuin myös porvarilliset naisasian ystävät, haluavat vapauttaa naisen vetämällä hänet kotitaloudesta "talouskodin" ja politiikan piiriin. Kommunistit haluavat tehdä naisesta poliittisen radikaalin, luokkatietoisin toverin. Tarkastelkaamme tämän toimenpiteen mielekkyyttä. Lähtökohdan meille tarjoaa Freud. Tutkiessaan neuroosia hän tulee siihen tulokseen, että paternalistisessa yksittäisperheessä, sukupuoli-"vietin" piilopirtissä, esiintyy paljon Oidipuskompleksia, mikä tyypillisesti on isän ja pojan välistä tietynsävyistä valtataistelua.

Palatkaamme jälleen sukulaitoksen hajaantumisen tapahtumiin ja seuraamuksiin. Yksittäisperhe ja sukupuolivietti erkanivat yhtäälle, askarruttaakseen aikanaan Freudia, yliperhe ja "rikastumisvietti" taas erkanivat toisaalle — kiinostaakseen vuorostaan Marxia (— omituista muuten, että näiden molempien miesten piti elää niin

samoihin aikoihin ja samoilla seuduilla, ja sitäpaitsi kuulua erään patriarkan, Mooseksen, tottelemattomiin jälkeläisiin!) Kysymme nyt: mikä Marxin yliperheessä vastaa "Freudipus"-kompleksia? Sukupuolivietin tilalla on tietenkin rikastumisvietti. Mikäli sen esteenä on toisia saman vietin motivoimia ihmisiä, syntyy kilpailua, ehkä suorastaan taistelua, taloudellis-poliittisesta vallasta. Psykologisesti kysymys on isän ja poikien keskenäisestä valtataistelusta patriarkalisen yliperheen puitteissa. Pojat ovat näköjään jälleen kerran poikia. Parlamentaristinen sopupeli lienee syytä nähdä p e c u n i a-vietin estyneisyytenä, mikä estyneisyys Freudin mukaan on omiaan heijastumaan neurooseina, tällä kertaa julkisina neurooseina. Tietyissä olosuhteissa pecunia-vietti saattaa pyrkiä kerta kaikkiaan tuhoamaan tiellään olevat estot. Silloin se julistaa ylimmäksi periaatteen Vallankumouksen ja sen jälkeisen proletariaatin diktatuurin. Mikäli Freudipukseen on uskomista, proletariaatin vallankumous merkitsee psykologisesti isän, patriarkan, tappamista. Veriteon jälkeen pojassa syttyy syyllisyydentunto ja pelko siitä, että sama tappamisprosessi eli valtataistelu jatkuu. Tämä pelko tekee proletariaatin diktaattorin.

Stalinistinen diktatuuri saattaa osittain selittyä yllä kuvatun tappamismotiivin avulla. Mutta itse Marxin filosofiaa ajatellen on olemassa toinenkin freudilaisen tulkinnan mahdollisuus. Psykoanalyytiseen hoitomenetelmään kuuluu, että potilasta yritetään auttaa tiedostamaan omaa alitajuntaansa, neuroosin oletettuja lähteitä. Tiedostaminen tapahtuu useinkin rajujen emotionaalisten purkausten, aggressioiden myötä. Terapeutista tulee tyypillisessä tapauksessa isän korvike. Hän saa nyt ottaa vastaan aggressiot, jotka potilaalla alunperin on ollut oikeaa isäänsä kohtaan. Tätä vaihetta Freud kutsuu siirtoneuroosiksi. Sen avulla potilas tiedostaa neuroosiensa luonteen, ja siten osittain jo paraneekin niistä. Lopullinen paraneminen edellyttää kuitenkin, että aggressiot, tai ylenpalttiset sym-patit, suunnataan jälleen pois terapeutista. Terapia kokonaisuudessaan muistuttaa täten dialektiikalle ominaista zig-zag-liikettä.

Soveltaessamme tätä kaavaa marxilaisessa asetelmassa saamme väittämän: porvaristo edustaa isän korviketta, terapeuttia. Proletariaatin aggressioissa ei olekaan kysymys perimmäisistä diktatuuripyrkimyksistä, vaan ainoastaan siirtoneuroosista, proletariaatin omien henkisten hiertymien tiedostamisaktista. Tätä tulkintaa vastaan puhuu se tosiasia, että kommunistit ovat yleensä sosialisineet pääoman, jopa pystyttäneet diktatuurinsa, milloin tähän vain on tarjoutunut mahdollisuus. Sitäpaitsi he ovat leimanneet luopioiksi ja revisionisteiksi ne, jotka ovat suostuneet kompromisseihin eli tulkinneet aggressionsa vain siirtoneuroosiksi. Freudin kannalta katsottuna vallankumouksellinen kommunisti muistuttaa neurootikkaa, joka uskoo parantuvansa käymällä lääkäriinsä kurkkuun, tai soveltamalla terapiaa vuorostaan lääkäriin. Tämä esimerkki nostaa esiin kysymyksen terapeutin auktoriteetista tai terveydestä.

Freudin terapeuttiseen asetelmaan kuuluu oletamus, että tera-

peutti itse on vapaa neurooseista. Hän pysyttäytyy potilaan auktoriteettina. Potilaan vakavasti uhatessa lääkärin auktoriteettia jälkimäinen keskeyttää hoidon ja lähettää potilaan matkoihinsa. Tätä mahdollisuutta porvarilla ei marxilaisen proletariaattiin nähden ole. Luokkatietoista työväestöä ei voida ajaa matkoihinsa. Porvari on siis pakotettu, jo puolustaakseen asemaansa ja 'oikeuksiaan', tyrkyttämään terapiaansa aggressiiviselle potilaalle, jolle hänen auktoriteettinsa kiistäminen näyttää muodostuneen sydämen asiaksi. Freudin potilassuhteen asymmetria, terapeutin neutraalin-objektiivinen suhde sukupuoli-sävyisissä konflikteissa kamppailevaan potilaaseen on heijastusta Freudin poliittisesta konservatismista. Se on yliperheen ohje aliperheelle ja sen voi ilmaista lauseella: yliperhe on ylivoinmainen perhe, jonka normeihin sukupuoliongelmien on sopeuduttava. Freud siis tietämättään haluaa pönkittää paternalismia, Marx taas ainakin uskoo toimivansa sen kaatamiseksi. Pidän tätä uskomusta illuusiona, mutta tätä illuusiota vuorostaan dialektisesti ratkaisevan merkityksellisenä paternalismin kaatumisen kannalta. Hän uskoi osoittaneensa, että vastedes vain proletariaatilla on kosminen oikeus ja kyky tavoitella poliittista yksinvaltaa, mutta kenties käykin päinvastoin: jokainen yksinvaltaa tavoitteleva ryhmä julistautuu proletariaatiksi. Tämä merkitsee, että kulloinenkin vallantavoittelija, potentiaalinen yli-isä, kiistää vallassa olevan yli-isän auktoriteetin. Marxilainen proletarismi paljastuu psykologialtaan hillittömäksi paternalistiseksi, isän ja pojan väliseksi, ja myös poikien keskeiseksi, taisteluksi vallasta. Marx saattaisi kadehtia erään oppilaansa kykyä pelkistää asioita. Mao Tse-tung sanoo: "Viime kädessä marxismin kaikki totuudet voidaan tiivistää yhdeksi lauseeksi: kapinoiminen on oikeutettua."

Tähän paternalistiseen valtaistuintaisteluun Marx haluaa vetää mukaan myös naiset. Heidän on tultava luokkatietoisiksi. Teollistuminen proletarisoi kasvavat määrät naisia, kommunistit haluavat edelleen poliittisesti radikalisoida heidät, tehdä heistäkin yksinvaltaa tavoittelevia tovereita. Tämä osoittautuu lähemmin tarkasteltuna melko viheliäiseksi ohjelmaksi. Naisenkin pitäisi muka liittyä miesten keskinäiseen valtataisteluun siitä, kuka heistä saa hallita naista ja muita miehiä. Tällöin nainen joko kääntyisi lopullisesti itseään vastaan tai pyrkisi miehen herraksi. Nainen voi toivoa vapautta miehen herruudesta, mutta miksi hänen pitäisi pyrkiä naisen ylivaltaan. Eivätköhän sukupuolet voisi sopia. Nykyisessä miehen herruudessa näkyy vielä, kuten Engels edellä mainitussa teoksessaan korostaa, piirteitä muinaisesta patriarkalisesta perheestä, jossa vallitsi yksimielisyys mutta moniavioisuus. Naisen herruus merkitsisi paluuta laumaelämään, naisen vapautuminen taas sukupuolista tasavertaisuutta. Naisen kotiorjuus, sulkeminen pois taloudellis-poliittisesta yliperheestä, ei välttämättä ole osoitus miehen tunnottomasta itsekkyydestä, kuin myöskään naisen epäitsekkydestä. Yliperheen kasvava historiallinen hegemonia voidaan nähdä miehen tienä monivaimoisuudesta yksivaimoisuuteen, vaikka

päältä katsoen on nähtävissä vain sukupuoletonta poliittis-taloudellista valtataistelua. Naisen tulo kotiorjuudesta yhteiskuntaan, mikä tapahtuu yleisen proletarisoitumisen myötä, lienee välttämätön, jotta vallitseva sukupuolikysymyksen torjuminen tulisi tiedostetuksi. Mutta pelkkä naisen proletarisoituminen ei vielä riitä selvittämään käsitteitä. Naisen on ilmaistava itsensä, radikalisoituttava. Mutta poliittinen radikalisoituminen ei ole naisen tie. On olemassa toinen yhteiskunnallisen ilmaisun tie, kutsuttakoon sitä anti-poliittiseksi radikalismiksi. Se ei ole epäpoliittisuutta, vaan poliittiseen toimintaan nähden antiteettista. Jos poliittisen toiminnan suuntana on yliperheen vallan anastaminen, niin antipoliittisen toiminnan suunnaksi sopii 'ali-perheen' pelastaminen.

Lähtökohtana on, kuten Marxillakin, proletarisoituva ihminen. Marx tavoitti poliittisen proletariaattinsa jakamalla yhteiskunnan horisontaalisesti porvareihin ja proletaareihin. Me saamme anti-poliittisen proletariaatin jakamalla proletariaatin (ja sitä tietä koko yhteiskunnan) pystysuoraan, miehiin ja naisiin. Marxin ydinaseena on luokkatietoisuus, Klassenbewusstsein, meillä taas s u k u p u o l i t i e t o i s u u s, Geschlechtsbewusstsein. Marxilla historia oli ihmisen vapautumista ulkoisen luonnon orjuudesta, meille se taas on vapautumista ryhmäavion, lauman orjuudesta. Ihminen kasvaa laumaeläimestä persoonaksi.

Proletaareina mies ja nainen ovat paitsi työntekijöitä myös palkansaaajia, kuluttajia. Kuluttajien radikalisoiminen, heidän ostovoimansa sukupuolitietoinen suuntaaminen muodostaa uuden antipoliittisen ohjelmamme. Eräässä mielessä on myös kyse antitaloudellisuudesta, koskapa perinteellinen talous (ja myös taloustiede) asettaa painopisteen tuotannolle ja siten antaa kuluttajalle vain reaktiivisen roolin. Jos tähän saakka kuluttajan tehtävänä on ollut kuluttaa hyödykkeet alta pois, jotta tuotannon kanavat eivät tukkeutuisi, niin radikaalin kulutuksen tavoitteena on, että ihmissielun sukupuoliset kanavat jälleen avautuisivat.

Kuinka on ymmärrettävissä, että sukupuolikysymys voisi marxismissa olla torjuttuna ja tiedostamatta? Kirjoittihan Engels sentään teoksen, joka on käsillä olevan tutkielmamme taustana. Emmekö halua tunnustaa velkaamme Engelsille? — Todettakoon, että teoksen kirjoitti nimenomaan Engels. Marx oli kuollut 1883, vuotta ennen teoksen ilmestymistä. Engelsin tarkoituksena oli sulattaa yhteen pääoma ja L. Morganin teos "Muinainen yhteiskunta", joka ilmestyi 1877. Morganin havainnot irokeesien sukulaisuus-suhteiden omalaituisesta logiikasta merkitsivät Marxille puuttuvan renkaan löytämistä. Tämä puuttuva rengas oli perhe. Hänen Pääomansa (vuodelta 1867) oli syntynyt ilman tätä perhettä, niin sanoakseni orpona. Hän halusi kirjoittaa Morganin havaintoihin nojautuvan teoksen, ottaa aliperheen käsitteelliseksi jäseneksi omaan sosiaaliseen yliperheeseensä, mutta tehtävä jäi Engelsin suoritettavaksi. He molemmat uskoivat, että Morganin löydöt sopeutuvat hyvin taloudellisen mate-

*Orjat
kuluttajina*

rialismin kaavaan. Uskon, että tämä on erehdys. Perhekeskeinen historiannäkemyksensä luo taloudelliselle materialismille antiteesin ja aikanaan nostaa tämän materialismin ylös juurimultineen. Mikäli näin tulee käymään, merkitsee se, sivumennen sanoen, että avain marxismin arvoitukseen löytyy sittenkin vanhasta Marxista eikä nuoresta, joka lännessä on viime aikoina ollut muotia.

Siltana Marxista Morganiin, ja myös Freudiin, pidän nykypäivän massakuluttajaa. Massakulutusta tulen luonnehtimaan kerskakulutukseksi. Kiitos tämän ilmiön tiedostamisesta lankeaa Veblenille, joka oli amerikkalainen kuten Morgan. On merkillinen yhteensattuma, että samoilta tienoilta saattoi tulla päivänvaloon kaksi niin merkittävää ilmiötä, Morganin irokeesit ja Veblenin kerskat. Ei olisi luullut, että amerikkalaiset ovat niin mielenkiintoista väkeä.

Viime vuosisadan eurooppalainen oli, verrattuna nykypäivän hyvinvointikansalaiseen, kulutuksessaan estynyt, askeettinen. Tutkitessa tämän kulutusasketismin vaikutteita törmäämme ensiksi porvarien säästeliäisyyteen. Heidän pidättymisensä lisäkulutuksesta tulojen kasvaessa saattaa vaikuttaa vapaaehtoiselta. Mutta tosiasiaa kasvava taloudellinen kilpailu pakotti yrittäjät jatkuvasti investointeihin, mikä taas useinkin oli mahdollista vain henkilökohtaisen säästäväisyyden turvin. Henkilökohtaisen kulutuksen lisääminen olisi merkinnyt yrittäjälle vapaaehtoisista itsensä proletarisoinnista. Porvarien taloudellisille ponnisteluille antoi sävyä myös ajan puritaaninen katsanto, jonka mukaan sekä laiskuus, köyhtyminen että tuhlaavaisuus ovat Herralle kauhistus.

Puhuttaessa varhaiskapitalistisen proletariaatin säästeliäisyydestä keskustelumme hiipii ironinen sävy. Heitä voi kuvata säästäviksi, koska he tulivat niin vähällä toimeen. Mutta yhtä hyvin voisimme pitää heitä tuhlaavaisina, koska he eivät säästäneet laisinkaan, vaan käyttivät kaiken tulonsa kulutukseen. Tosiasia on, että työläisen tulot eivät kunnolla riittäneet edes leipään, joten kysymys "säästää vai tuhlaata?" jäi hänelle teoreettis-akateemiseksi. Mutta akatemiakaan eivät ole olemassa aivan suotta. Kysymyksemme kuuluu: oliko proletariin kulutusasketismi vain taloudellisen pakon sanelemaa vai sävyttikö sitä lisäksi puritaanisuus, niinkuin porvarien suhteen oli laita?

Tämä kysymys kiinnostaa meitä erityisesti siksi, että puritaanisuus ilmenee yleensä sekä kulutuksellisina että sukukuolisina estoina. Tällä yhteydellä on syvämerkitys. Ei liene mikään sattuma, että länsimaissa on paraikaa meneillään sekä kuluttajien että seksin vallankumous. Tuntuu siltä, että kommunistisessa liikkeessä ei tätä seikkaa ole tiedostettu. Kommunistit väittävät, että heidän liikkeensä ei ole askeettinen, mutta käytännössä se kuitenkin on juuri sitä. Lokakuun vallankumouksen jälkeen Venäjällä yritettiin kumota kaikki porvarillinen. Kokeiltiin myös vapaata rakkautta, mutta pian nostettiin "porvarillinen" yksiavioisuus jälleen kunniaan. Samantien aloitettiin valtava teollistamisohjelma, mikä merkitsi pakollista kulutusasketismia vuosikymmeniksi eteenpäin. Herää epäily, että teol-

listamisvimma on kenties tiedostamaton yritys torjua sukupuoli-kysymys — se saattaisi tuoda magneettisen häiriön kommunistiseen ideologiaan.

Stahanovilaiset katsoivat länteen, ja heitä kuvotti sen dekadenssi: mässäilevä kulutus ja sukupuolinen holtittomuus. Tänä päivänä Neuvostoliitto on muuttumassa kulutusyhteiskunnaksi ja suhtautuu länsimaihin myötämielisemmin. Samanaikaisesti askeettinen Kiina väittää Neuvostoliiton olevan revisionistisella tiellä kohti kapitalismia. Ja mikä kiinalaisen askeetin mielessä on luopion tunto-merkki? Mässäilevä kulutus ja sukupuolinen holtittomuus... Pakkomielille nimeltä investointi, tai vaikkapa ”suuri harppaus”, auttaa nyt vuorostaan kiinalaisia lykkäämään tuonnemmaksi sitä tilinteon päivää, minkä massakulutus tuo tullessaan. Pakollinen kulutusasketismi auttaa takapajuisia kansoja näkemään itsensä hyveellisinä ja hyvinvoivat paheellisina.

Jättäkäämme kysymys paheellisuudesta syrjään ja tarkastelkaamme, voiko hyvinvointikuluttaja hyvin. Jätämme toisarvoisena sivuun myös sen havainnon, että rikkaimmissakin valtioissa on slumminsa ja ”Great Society” on olemassa vasta paperilla. Tarkastelemme niitä, jotka ovat hyvinvointiyhteiskunnan huipulla tai sen tuntumassa tai joka tapauksessa vaurastuvat jatkuvasti. Huomaamme, että huipulla tuulee. Mutta kysymyksessä täytyy olla jokin erikoislaatuinen, kenties jokin pystysuoraan puhaltava alppituulilaji. Joskus se tempaisee suosikkinsa tuossa tuokiossa huipulle, ja seuraavassa hetkessä taas takaisin rotkoon. Usein siinä on pyörteitä, jotka tempaavat uhrinsa hermolääkärin vastaanottohuoneeseen. Kysymyksessä on varmaan-kin kylmä eikä lämmin tuuli, koska se tappaa ihmisten välisistä suhteista kaiken spontaanin lämmön. Naiselle se sallii, varsinkin seksin siipiä apuna käyttäen, mahdollisuuden vapautua kotiorjuudesta ja päästä, ainakin tilapäisesti, jopa miehen herraksi. Seksin kuningattaret siis tavoittelevat jokseenkin samaa mitä Marx haluaa proletariaatin tavoittelevan, yhteiskunnan huippua. Proletariaatin diktatuurin rinnalle saanee odotella seksin diktatuuria. Tarina ei kerro, kumpi tulee saamaan haltuunsa valtaistuimen — vai onko kyseessä kenties ”vallaton istuin”. Kysyä sopii, kuten aikaisemmin Marxin proletariaatista puhuttaessa, ymmärtääkö ”seksuaalinen proletariaatti” aggressiivisuutensa siirtoneuroosiksi, vai luulevatko seksipommit olevansa jo lopullisen totuuden liepeissä kiinni.

Sana ”massakulutus” herättää helposti mielikuvan kaikinpuolisesta ylellisyydestä. Mutta tässä kohden lukijan ei sentään pitäisi pettää itseään, vaikka massakuluttaja niin tekisikin. Kaikkien yrittäessä kiivetä yhteiskunnallisen arvoasteikon tikapuita ylöspäin yhä korkeammalle kulutus- ja elintasolle vallitsee tarpeiden psyykkinen rajattomuus, mikä puolestaan muuttaa runsauden niukkuudeksi, universalisoi niukkuuden. Tarpeiden luonne on sielullinen ja sielu on sairas.

Entä vapaus? Eikö ostovoimaan liittyvä valinnan mahdollisuus, kuluttajan suvereenius, merkitse vapautumista toisen käskyvallasta?

Tämä lienee eräs niistä uskomuksista, jotka tekevät tulonkasvun niin halutuksi. On myönnettävä, että palkkatyö eli suoritusperiaate vapauttaa meidät yhden ja saman ihmisen, nimenomaan suvun päämiehen, patriarkan holhouksesta. Suoritusperiaatteen universalisoituminen, ihmisen proletarisoituminen, merkitsee juuri sukuloituksen lopullista päättymistä. Palkka maksetaan työsuorituksen, ei sukulaisuuden perusteella. Ja hyödykkeeni saan markkinoilta luovuttamalla osan palkastani, enkä suvun päämiehen antamina armopaloina. Voin vaihtaa työpaikkaa, jopa valtiotakin, ellen pidä kulloisestakin pomostani. Suoritusperiaate siis vapauttaa minut j o s t a k i n. Mutta se vapauttaa myös muut minusta, kieltää inhimillisen solidaarisuuden. Kukaan ei enää ole veljensä vartija. Yhteiskunta atomisoituu. Jos sattumalta en saa työtä tai riittävästi työpalkkaa, kysymys on minun murheestani. Tämä selittää patologisen tarrautumiseni mammonaan, mikä saa "kypsän" ilmauksensa kerskakulutuksessa, jossa kulutuspotentiaalini uskotaan olevan suhteellisen (!) ihmisarvoni mitta. Ihmisarvosta tulee pekuniäärisen kilpajuoksun palkinto. Kunnon kilpailussa tunnetusti useimmat jäävät palkinnotta.

Kuinka siis on vapautesi laita massakuluttajana? Vapauteni ja ihmisarvoni edellyttää osallistumista sosiaaliseen kilpajuoksuun ja menestymistä siinä. Tällöin toisten kilpailukunto ja -tahto ovat taukoamaton uhka minun vapaudelleni ja olemassaololleni. Jokainen lähimmäiseni on minun potentiaalinen viholliseni. Lähimmäiseni eli viholliseni kerskakulutuksella on taipumus paralysoida oman osto-voimani kyky hankkia minulle psyykkistä hyvinvointia. Voidaan puhua kerskakulutuksesta hyvinvoinnin tavoittelun itsetuhoavana tendenssinä. Ilmeisesti en enää ole veljeni vartija, mutta sitä ilmeisemmin olen hänen vanginvartijansa.

Edellä sanoin, että suoritusperiaate vapauttaa minut patriarkan, sukulaiseni holhouksesta. Mutta se ei vapauta minua hänen sijastaan, joka ei ole sukulaiseni. Nyt olen vieraan pomon alainen. Ehkäpä nämä pomot katoavat "teollisen demokratian" edistyessä? Niiden "luokkatietoisten", jotka elättävät tätä mukavaa optimismia, on syytä panna merkille eräs omituinen korrelaatio: sitä mukaa kuin teollinen demokratia ja veroprogression ym. mukana myös sosiaalinen demokratia edistyvät, yhä suurempi prosentti kansantulosta kulkee budjetin kautta. Tämä merkitsee kahta seikkaa. Ensinnäkin kansalaiset, joista on nyt tulossa tasavertaisia, tulevat yhä useammin törmäämään kiiltävänappisiin virkamiehiin ja heidän yhteistä parasta tarkoittaviin asetuksiinsa. Tuon virkamies-pomon käytöstä sävyttää tietoisuus, että hän ei hevillä menetä asiakkaitaan. Toiseksi, budjetin jatkuva kasvu merkitsee, että minulta kasvavasti kielletään oikeus sen tulon käyttöön, minkä suoritusperiaate minulle alunperin lupasi. Tulojen käytöstä määräävätkin vastedes virkamiehet, jotka Herran kiitos eivät sentään ole sukulaisiani. Voinko kohta enää puhua tuloistani lainkaan? Minun pitäisi alkaa puhua vain tuloista yleensä, yhteellisen objektiivisesti. Eilen uskoin olevani suvereeni kuluttaja, tänään olen vain kuluttaja, mitä lienenkään huomenna...

Mihin päätösvaltani onkaan kadonnut? Jossakin yläpuolellani on todellinen suvereeni, joka nimensä mukaisesti on minusta riippumaton. Tällainen suvereeni on Valtio. Sukulaitoksen lakkauttaminen poisti vain patriarkan, joka oli sukulaiseni, mutta hänen vakanssinsa jäi abstrahoituneena jäljelle. Olen yhä abstraktin maallisen patriarkan alainen. Sanoin että "hän" on minusta riippumaton. Mutta onko niin asianlaita? Vai onko valtio, valtio yleensä, sittenkin vain paperitiikeri, kuten kiinalainen sanonta kuuluu? Jos valtio on paperitiikeri, niin missä ja millainen on sitten todellinen tiikeri?

Olemme tarkastelleet kommunistien avointa julistusta proletariaatin yksinvaltaapyrkimyksestä. Olemme myös todenneet, että vastaavanlaista, joskaan ei yleensä yhtä avointa ja ehdotonta valtaapyrkimystä esiintyy hyvinvointi-kulutuksen, jopa seksin rintamalla. Ehdotimme, että psykologisesti proletaarien diktatuuripyrkimykset ovat tulkittavissa isän tappamis- tai syrjäyttämisyriytykseksi tai samansisältöiseksi siirtoneuroosiksi. Tulkitkaamme ne siirtoneuroosiksi, mutta Freudin mallista siten poikkeavaksi, että niiden avulla on tarkoitus vaikuttaa muuttavasti myös meihin, jotka olemme terapeutin tai tarkkailijan asemassa ja samalla yhteydessä yli-perheen päähän, suvereeniin. Jos meidän on pakko sanoa potilaalle, proletariaatille, että sen yritys väkivaltaisesti syrjäyttää isä eli valloittaa valtio ei johda vapauteen vaan syvemmälle orjuuteen, niin minkä vaihtoehtoisen ratkaisun tien voisimme osoittaa. Onhan marxilainen proletariaatti ainakin yrittänyt ratkaista ongelman siellä, missä muut eivät hyvinvoinniltaan ole halunneet myöntää koko ongelman olemassaoloa.

Pojan osa

Sosiologit luulevat usein, ja Marx uskotteli — liekö uskonut, että kommunistinen proletariaatti on empiirisesti tunnistettavissa oleva joukko kuten aatelisto, kirkon papit, upseeristo tai vaikkapa maalaisliitto. Tämä on kuitenkin harhaa. En ole koskaan kuulunut maalaisliittolaisten haukkuvan toisiaan luopioiksi, kun taas marxismissa luopioitten etsiminen kuuluu jokapäiväiseen hengenravintoon. Marxilainen proletariaatti on tunnistettavissa Marxin sille asettamasta tehtävästä tai päämäärästä käsin. On kysymys yli-isän syrjäyttämisestä, mikä on eskatologinen asetelma. Etsiessämme marxismille vaihtoehtoja tietä meidän on aloitettava uudistuneesta asenteesta yli-isään nähden. Marxille yli-isä on maanpäällinen suvereeni, puheet tuonpuoleisesta suvereenista hän leimaa illuusioksi. Siksi hän julistautuu ateistiksi ja asennoituu aggressiivisesti. Hänen eskatologiansa on sekulaarista ja hänen aseensa poliittisia. Löytyykö tälle tielle vaihtoehtoa?

Meidän ei tarvitse haparoida aivan ilman esikuvaa. Joskus muinoin on elänyt mies, joka sanoi, että yli-isän edessä on nöyryyttävä. Hänen yli-isänsä ei kuitenkaan ollut tästä maailmasta, ei siis ollut valtio tai keisari, vaan tuonpuoleinen. Mutta tämänpuoleistakaan keisaria hän ei neuvonut syöksemään vallasta, eikä ylipäänsäkään neuvonut tavoittelemaan maallista valtaa. Hänen tiensä ei siis ollut poliittinen,

mutta kenties yli- tai antipoliittinen. Se oli nöyryyden ja armon tie. Toteutukoon, ei hänen oma, vaan yli-isän tahto, tämä mies opetti. Hän sanoi olevansa Ihmisen P o i k a, ja myös pelastuksen tie. Hän tiesi kuolevansa ristillä, mikä tapahtuikin, mutta sitä ennen hän opetti, että ne jotka hänen kauttaan uskovat muodostavat seurakunnan ja seurakunta on hänen ruumiinsa.

Kristillinen seurakunta on kuten marxilainen proletariaattikin eskatologinen kategoria. Se on tunnistettava päämäärästä, uskon sisällöstä käsin. Kristillinen eskatologia ei ole sekulaarista vaan tuonpuoleista, koska sen yli-isä on tuonpuoleinen. Kristillinen tuonpuoleinen ei kuitenkaan pysy ikuisesti tuonpuoleisena. Päinvastoin, uskon perussisältönä on juuri, että armon kautta tuonpuoleinen joskus samaistuu nykyisyyteen ja tämänpuoleinen taas menneisyyteen. Nyt voimme kysyä, mitä tapahtuu proletariaatille sen kääntyessä poliittisista tavoitteista antipoliittisiin. Sen luonne alkaa muuttua eskatologisesta luokasta eskatologiseksi seurakunnaksi. Kommunismi on tuotantokeskeistä ajattelua, joka pyrkii korvaamaan positiivisen yksityisomistuksen positiivisella yhteisomistuksella. Sen asemasta ehdotamme proletariaatille kulutuskeskeistä ohjelmaa, kutsumme sitä k o n s u m i s m i k s i, joka pyrkii korvaamaan molemmat edellämainitut omistusmuodot n e g a t i i v i s e l l a y k s i t y i s o m i s t u k s e l l a. Tämä termi viittaa yksilöistä liikkeelle lähteviin, ehkä kollektiivisesti toteutettaviin toimenpiteisiin omaisuuden neutralisoimiseksi sen kiistakapula-ominaisuuden poistamiseksi. Kuten sanottu, vaikka kutsummekin tätä ajatussuuntaa konsumistiseksi ja kulutuskeskeiseksi, kulutuksella ja omaisuudella on siinä vain negatiivinen rooli. Niihin nojaten pyritään poistamaan tietyt esteet, jotka nykyisellään vääristävät miehen ja naisen välisen suhteen.

Sukulaitos hajaantui aikojen mukana toisaalta yksittäisperheeksi, toisaalta yliperheeksi. Mainitsimme jo yksittäisperheen tulevaisuudesta. Entä kuinka on yliperheen laita? Sen tilalle tulee ihmiskunta. Suku-ihminen kasvaa ihmisluvaksi. Kaikki ihmiset tuntevat olevansa veljiä ja sisaria keskenään.

VALLANKUMOUKSEN KILPAILEVAT MALLIT

E r k k i P e n n a n e n

Kun Kansan Päivälehti julistaa itsevarmasti, että "kerran koittaa vielä aika, jolloin Mao Tse-tungin ajatusten punainen lippu liehuu Punaisella torilla", kenellekään ei voi jäädä epäselvyyttä Kiinan ja Neuvostoliiton välienselvittelyn todellisesta luonteesta. Mao katsoo olevansa maailman kommunistisen liikkeen itseoikeutettu johtaja

Stalinin kuoleman jälkeen ja varsinkin sen jälkeen, kun Neuvostoliitto on jättänyt kehitysmaiden vallankumousliikkeet oman onnensa nojaan tai asettunut suorastaan vastustamaan niitä — kuten kiinalaiset väittävät — pyrkiessään idän ja lännen välisen jännityksen lieventämiseen.

Länsimaissakin on oltu ylen taipuvaisia tunnustamaan Mao Tse-tungin ainutlaatuinen asema kehitysmaissa. Erityisesti amerikkalaiset ovat kuvitelleet hänen vetovoimansa suorastaan vastustamattomaksi, mikä kuvastuu hyvin Vietnamin sodan periaatteellisen merkityksen korostamisessa. On helppo havaita lokakuun vallankumouksen ja Maon sissisodan välinen suunnaton ero. Venäjällä vallankumous tapahtui melkein yhdessä päivässä suurkaupunkien teollisuusproletariaatin avulla. Tiedetään hyvin, että useimmissa kehitysmaissa ei ole teollisuusproletariaattia. Mao Tse-tung näytti, kuinka vallankumous on siellä tehtävä: talonpojista on koottava vallankumousarmeija, jonka avulla otetaan hallintaan maaseutu ja vasta vähitellen pitkällisen saarroituksen jälkeen vallataan suuret kaupungit.

Maon käytännöllinen nerous ei ole voinut olla herättämättä vastakaikua nuorten vallankumousliikkeiden johtajissa. Se antoi uskottavuutta hänen teoreettisemmillekin tulkinnoilleen, jotka olivat muovautuneet kommunisteille siihen saakka oudoissa olosuhteissa. Tuloksena oli, että Neuvostoliiton ja teollistuneiden maiden oloja silmällä pitäen luotu vallankumousmalli alkoi vaikuttaa epärealistiselta. Välttyäkseen joutumasta täydelliseen alakynteen Moskovon teoreetikkojen oli kehitettävä kehitysmaiden olosuhteisiin soveltuva ajanmukainen malli, joka samalla palvelisi Neuvostoliiton yleistä strategiaa mahdollisimman hyvin. Vuonna 1960 pidetyssä 81 kommunistipuolueen kokouksessa Moskovassa puhuttiin ensi kerran käsitteestä ”kansallinen demokratia”, jonka tarkoitus oli syrjäyttää Mao Tse-tungin 20 vuotta vanha ”uusi demokratia”.

Pekingin kauppaama vallankumousmalli perustuu Maon 1939 esittämään teoriaan ”uudesta demokratiasta”, jossa Mao on sulattanut toisiinsa kommunismin ja nationalismin monissa kohdin vastakkaiset pyrkimykset. Maon vallankumous ei jakaudu kahteen vaiheeseen, joista ensimmäistä, porvarillis-demokraattista, johtaisivat nationalistiset ainekset ja toista, sosialistista, kommunistit. Hän sulauttaa itse asiassa molemmat vaiheet yhdeksi ainoaksi kommunistien johtamaksi kesketytymättömäksi vallankumoukseksi, vaikka hän sanookin niiden olevan erillisiä.

Mao selitti, että uusdemokraattiseen vallankumoukseen osallistuvat alusta alkaen useat vallankumoukselliset luokat, joiden joukkoon hän luki myös ns. kansallisen porvariston. Hän halusi nimenomaan korostaa sitä, että uusdemokraattinen vallankumous erosi aikaisemmista länsimaissa tapahtuneista demokraattisista vallankumouksista samoin kuin Neuvostoliiton sosialistisesta vallankumouksesta. Maon täytyi erottaa oma vallankumouksensa normaalista demokraattisesta vallankumouksesta sen tähden, että Marxin mukaan viimeksi mai-

nittua johtaisivat paikalliset nationalistit. Maolle oli tärkeää, että vallankumous oli alusta alkaen kommunistien hallinnassa, sillä hän oli saanut karvaan opetuksen vuonna 1927, kun nationalistinen kuomintang murskasi lähes täydellisesti sen kanssa liittoutuneet kommunistit. Vähälukuisina kommunisteilla on aina tämä pelko; he ovat yksin liian heikkoja, ja sen vuoksi heidän itsensä johtama kansanrintama on ihanteellinen ratkaisu.

Maon analyysi perustuu pääasiassa siihen uskoon, että taloudellisen kehityksensä alkuasteella olevat kansat eivät voi siirtyä suoraan vallankumouksen porvarillisesta vaiheesta sosialistiseen, vaan tarvitaan siirtymävaihe, jossa kommunistit voivat jakaa vallan muiden nationalististen ja vasemmistopuolueiden kanssa. Kiinalaiset ovat siis valmiita hyväksymään kansallisen porvariston ja muodostamaan munistit voivat kaiken aikaa säilyttää itsenäisyytensä ja toimia sen johdossa. Näin vallankumouksen toinen vaihe — siirtyminen sosialismiin — ei tosiasiassa edellytäkään enää poliittista vallansiirtoa, vaan on luonteeltaan puhtaasti taloudellinen ja sosiaalinen.

Taloudellisesti uusdemokraattinen vallankumous merkitsee kaiken suurpääoman ja kaikkien suuryhtiöiden kansallistamista, suurtilallisten maiden jakamista talonpojille, mutta samalla kuitenkin yksityisten kapitalististen yritysten säilyttämistä. Kiinalaiset ovat nimenomaan halunneet painottaa, että yhteistyö porvarien kanssa voi jatkua vielä vallankumouksen jälkeenkin. Kiinassakin on suvaittu aina kulttuurivallankumoukseen asti kahdeksan pikkupuolueen tai puolueyhmittymän toimia muodollisesti täysin tasavertaisina kommunistipuolueen rinnalla. Kaikesta päättäen pikkupuolueiden olemassaolo sallittaisiin kehityssaissakin.

Neuvostoliiton kehitysmaita varten luoma käsite ”kansallinen demokratia” on myös välivaihe matkalla sosialismiin. Ensimmäisessä vaiheessa, demokraattisessa vallankumouksessa, työläisten, talonpoikien, pikkuporvariston ja kansallisen porvariston on koottava voimansa imperialisteja vastaan ja muodostettava yhteinen rintama. Toisin kuin kiinalaiset venäläiset myöntävät, että tässä vaiheessa johdon on oltava kansallisen porvariston käsissä, mikä käytännössä tarkoittaa varsinkin Afrikassa kansallismielistä älymystöä ja upseereita. Tässä ei ole vielä mitään uutta. Neuvostoteoreetikot selittävät kuitenkin, että kansallisen porvariston osuus jatkuu vielä senkin jälkeen, kun maa on saavuttanut itsenäisyytensä.

Itsenäistymistä seuraavassa kansallis-demokraattisessa valtiossa kommunistit ja nationalistit jatkavat edelleen rauhanomaista rinnakkaiseloja taloudellisia ja sosiaalisia uudistuksia toteuttaen ja vieden näin vallankumousta eteenpäin. Ainakin alkuvaiheessa maata voivat ilmeisesti edelleen johtaa nationalistiset piirit, ja kommunistien on pyrittävä saamaan valta haltuunsa vasta vähitellen soluttamalla kannattajiaan tärkeihin virkoihin.

Neuvostoliitossa ei ole täsmällisesti määritelty, millainen kansallis-demokraattisen valtion olisi oltava. Selvää kuitenkin on, ettei kehitysmaita pyritä tekemään suoraa päätä kommunistisiksi, vaan

aluksi riittää, että ne pitävät yllä ystävällisiä suhteita Moskovaan ja suhtautuvat torjuvasti länsivaltoihin. Kansallinen demokratia edustaa jonkinlaista ihannetilaa, jolla ei ole täydellistä vastinetta todellisuudessa. Sosialismista saati sitten kommunismista ei puhuta mitään, vaan määräävinä ovat demokraattiset ja imperialismiin vastaiset periaatteet. Lähinnä Moskovan teoreetikoilla oli käsitettä luodessaan mielessä Kuuba ennen Castron tunnustautumista marxilaiseksi. Tällä hetkellä on mahdotonta nimetä ainoatakaan valtiota, jota voisi sanoa kansallisdemokraattiseksi valtioksi. Vaikeutena on se, että useimmissa kehitysmaissa ei ole kommunistipuoluetta, ja sen vuoksi puhutaankin vain näiden maiden "kansallis-demokraattisista rintamista", joihin kuuluu kansallisen porvariston, pikkuporvariston ja demokraattisen älymystön piirejä.

Olisi ehdottomasti väärin pitää kansallista demokratiaa jonkinlaisena kommunistisen valtion eufemistisena ilmauksena. Kansallinen demokratia on välivaihe, jonka uskotaan perustuvan kehitysmaiden poliittisten olosuhteiden realistiseen arviointiin. Käsitteeseen sisältyvistä päämääristä kansallista pidetään alkuvaiheessa tärkeämpänä kuin demokraattista eli kansallistamis- ja maareformivaatimuksia, joiden ymmärretään synnyttävän voimakasta vastarintaa porvarillisten piirien taholta. Peking leimaa Moskovan kaavan aivan liian gradualistiseksi ja vastustaa sitä jyrkästi. Kiinalaisten mielestä Neuvostoliiton taktiikka pitkittää liaksi vallankumousprosessia ja tekee lopullisen tavoitteen saavuttamisen epävarmaksi. He katsovat, että valtion osuuden paisuttaminen elinkeinoelämässä johtaa vain "valtion monopolikapitalismiin", mikä on omiaan lujittamaan nationalististen piirien asemaa kommunistien kustannuksella. Niinpä valtion sektoria olisi laajennettava vasta, kun kommunisteilla on valta varmasti hallussaan.

Pystyykö Neuvostoliiton uusi malli kilpailemaan kehitysmaissa voitollisesti Mao Tse-tungin "klassista tyyppiä" vastaan? On sanottava, että kansallinen demokratia ei maltillisuudessaan lupaa pikaista paratiisiin pääsyä siirtomaavallan alaisuudesta vapautuville kansoille. Toisaalta kaikessa joustavuudessaankin se on varsin realistinen vaihtoehto kommunisteille aivan päinvastoin kuin kiinalaisten oppi, joka selkeydestään huolimatta vaikuttaa soveltumattomalta esimerkiksi Afrikassa. Tosiasiahan on, että useimmissa Afrikan maissa ei ole edes kommunistipuolueita. Monet ovat jopa valmiita sanomaan, että käytännössä ei ole olemassakaan kiinalaista strategiaa Afrikan kommunistille; on ainoastaan kiinalainen strategia Afrikan nationalismiin hyväksikäyttämiseksi.

On ilmeistä, että Kiinan esimerkin voima kehitysmaissa on yliarvioitu. Kiinalaisten strategian vahva puoli on, kuten he itsekkin myöntävät, tehokas vetoaminen kehitysmaiden nationalismiin. He lähtevät siitä, että kommunistit eivät voi toivoa kykenevänsä rakentamaan ratkaisevaa poliittista voimatekijää pelkästään kommunismin ohjelman pohjalla. Kommunismin vetovoima, kiinalaiset sanovat, ei ole siinä, mitä sillä on annettavanaan, vaan siinä, mitä se

vastustaa. Kehitysmaissa nationalististen piirien päävastustaja on ulkomainen imperialismi, ja sen vuoksi Pekingin tavoite on selvä: kommunistien on vedotava ennen kaikkea ulkomaisten imperialistien kielteiseen esimerkkiin. Vetoaminen kansainväliseen työväenliikkeeseen ei enää auta. Itse asiassa kehittyneiden ja kehitysmaiden työväestö ovat toistensa vihollisia. Käyttäessään hyväksi voimakasta ammattiyhdistysliikettä palkankorotusvaatimuksiensa ajamiseen teollistuneiden maiden työväestö syventää entisestään rikkaiden ja köyhien maiden välistä kuilua.

Moskovan ja Pekingin erimielisyyksien ydin ei ole suinkaan se, että toinen olisi revisionistinen ja toinen dogmaattinen. Molemmat sopeuttavat ideologian palvelemaan omia kansallisia päämääriä, jotka ovat tällä hetkellä varsin erilaiset. Siitä huolimatta ideologian osuutta ei pidä väheksyä: kysymys ei ole enemmästä eikä vähemmästä kuin Leninin synteesin hajoamisesta. Päättyipä kiista sitten kumman hyväksi tahansa, lopputulos on tässä mielessä aina sama.